

Sve je to od Černobila

Zdenko Franić

Promatrao je svoj odraz u ogledalu dok je čvrstim potezima britvice uklanjao pjenu s lica. Oduvijek ga je veselio taj jutarnji ritual, ali je danas bio otsutan duhom. Mislio je na članak kojeg mora napisati, a rok za predaju se opasno približavao. Naprosto nije imao ideju vodilju, kao da je upao u nekakvu autorsku blokadu.

Životni poziv bila mu je radioekologija - proučavanje radioaktivnih elemenata u u okolišu. Kako se približavala neslavna godišnjica černobiljske nesreće, urednici jednog časopisa zamolili su ga da napiše popularni članak o posljedicama koje je ta najgora mirnodopska nuklearna nesreća svih vremena ostavila u Hrvatskoj. Uz to, članak je kasnije valjalo i javno prezentirati na zasebnoj tribini.

Ime naselja Čornobilj izvedeno je iz ukrajinskog naziva za crni pelin (*Artemisia vulgaris*) kojim okolni kraj obiluje. Usprkos tome, pomislio je, ljudi u Hrvatskoj taj nesretni gradić još uvijek nazivaju po ruskom izgovoru Černobil. Ne jednom mu se dogodilo da su mu lektori u radovima ispravljali imenicu Čornobilj u Černobil, nemajući nimalo simpatija za Ukrajince čiji je jezik bio, poput hrvatskoga, proganjan, zatiran i zlostavljan. Gdje je tu solidarnost?

Na lice je nanio losion i osjetio ono poznato peckanje i ugodno zatezanje kože. Odjednom mu pažnju privuče maleni madež skriven rubom kose tik iza uha. Nije se mogao sjetiti da ga je ikada prije vidio. Odlučio ga je slijedećih dana pominje promatrati, a možda posjetiti i liječnika.

Narednih je dana s člankom napredovao nešto bolje. Pisao je o tome kako u danima nakon nesreće Hrvatska nije bila neposredno zahvaćena oblakom radioaktivnog materijala koji je istjecao iz smrtno ranjenog reaktora. Do kontaminacije je došlo tek kasnije, a uzrok su bili globalni disperzijski procesi. S mukom je pokušavao rabiti riječi razumljivije i široj javnosti, a ne samo uskom krugu stručnjaka.

Do nesreće reaktora broj 4 nuklearne elektrane u Čornobilju došlo je noću 28. travnja 1986. godine. Kako je zbog redovitog održavanja za kraj travnja bilo planirano isključivanje reaktora iz pogona, ta se prigoda trebala iskoristiti za eksperiment kojim se željelo ustanoviti može li samo inercija turbina parogeneratora proizvesti dovoljno električne struje za pogon sigurnosnih sustava koji usporavaju nuklearnu reakciju i isključuju reaktor u slučaju gubitka vanjskog napajanja strujom. U centraliziranom sovjetskom sustavu odlučivanja, izvođenje toga eksperimenta su naredili „drugovi odozgo“ i o njemu nije bilo rasprave. Zbog serije nesretnih okolnosti, nepredviđenih događaja, nerazumnog inzistiranja da se eksperiment po svaku cijenu provede, dizajnerskih ograničenja samoga reaktora, grubih ljudskih grešaka u proceduri pa i nekompetencije operatera sve je pošlo naopako. Došlo je do eksplozije vodene pare u parogeneratorima i reaktor je ostao bez hlađenja. Posljedica je bio požar.

U sljedećih desetak dana oštećeni reaktor je u atmosferu stigao radioaktivni materijal kojeg su vjetrovi nosili preko cijele Europe. Srećom, vjetar nije prenio radioaktivni oblak preko obližnjeg grada te su tisuće ljudi izbjegle agoniju i smrt uslijed ekstremno visokih doza radijacije. Sovjetske vlasti pokazale su jalovu neodlučnost i nekompetenciju pokušavajući

zataškati kriznu situaciju i neadekvatnim mjerama sanirati stanje, šaljući u sigurnu smrt mnoge vatrogasce i vojnike, u mjesto da odmah potraže stručnu pomoć Međunarodne agencije za atomsku energiju.

Igrom slučaja, zbog tadašnjih meteoroloških uvjeta, niti jedan od tri radioaktivna oblaka proizašlih iz oštećenog reaktora nije punim intenzitetom prešao preko Hrvatske.

Kada je njegov laboratorij objavio podatke o tome da je okoliš u Hrvatskoj u početku ostao pošteđen čornobiljskoga zla, odmah su bili proglašeni režimskim poslušnicima, nitkovima, prodanim dušama i plaćenicima turističke zajednice. Novine su ih ismijavale, a javnost im je prestala vjerovati. Bio je, tada na samome početku svoje karijere, povrijeđen i utučen. Nije shvaćao zašto bi bilo loše iskoristiti činjenicu da je stanje u Hrvatskoj bolje nego u mnogim drugim Europskim zemljama i privući turiste. Zato je još uvijek, iako s nekom gorkom satisfakcijom, iznova uživao gledajući pred sobom izvješće Ujedinjenih naroda (u kojem su korišteni i podaci iz njegovih znanstvenih radova) o prvotnoj kontaminaciji prouzročenoj čornobiljskom nesrećom. Razina radioaktivnog zagađenja je na slici bila označena tonovima sive boje. Hrvatska se bijelila.

Zaokupljen pisanjem članka onoga se madeža ponovo sjetio tek u trenutku kada se počeo iza uha reagirajući na snažan svrbež. Sljedećih nekoliko dana madež je počeo neobuzdano rasti poprimajući čudan oblik koji ga je podsjećao na jednoga maloga medu iz njegovog djetinstva. Mogle su se raspoznati ručice i nožice i malena glavica sa sićušnim ušima. Taj mu je medo bio u predškolskom razdoblju najmilija igračka. Mama mu ga kupila u tada popularnoj NaMi, kao prvu u nizu malenih gumenih igračaka. Medo je na lijevoj nožici, kao oznaku proizvodne serije, imao utisnuto veliko slovo O po čemu je dobio ime Orko. Taj medo i jedan maleni gumeni ježić, jednostavnog imena Ježić, su u njegovim igrama bili predvodnici družine koja se borila protiv nadmoćnije grupe gumenih negativaca.

Kako li je samo jednostavan taj crno-bijeli dječji svijet u kojem se jasno može razlučiti dobro od zla. Preplaviše ga sjećanja. Sjetio se kako je u petom razredu gorko zaplakao kada je shvatio da mu je dosadilo igranje s gumenim figuricama pretvorenim u strašne ratnike. Instinktivno je znao da djetinjstvo nepovratno prolazi i osjećao je neku krivnju što sve više zapostavlja Orka i Ježića i njihove drugove.

Mame već odavno nema. NaMa je u međuvremenu stradala kao jedna od prvih žrtava tajkunske privatizacije; trebalo je iz nje isisati sve životne sokove kako bi se oslobodio prostor za strane trgovačke lance. Male gumene igračkice već se odavno nigdje ne mogu kupiti. Nedavno je na sajmu antikviteta na zagrebačkom Britanskom trgu ipak vidio nekoliko Snjeguljičinih patuljaka iz te serije. Njegova mlađa kćerkica je za te stare, izlizane i neugledne figurice bila potpuno nezainteresirana. Puno veću draž imaju Barbike, mobiteli i računala. Osjetio je snažan impuls da tu družinu kupi sebi, ali ga je bilo stid. Raznježen, čim je došao kući potražio je Orka i Ježića u brižno pospremljenoj kutiji sa svojim starim igračkama. Pažljivo ih je premjestio u ladicu svoga noćnoga ormarića u malene pletene cipelice svoje starije kćerke, koje je čuvao još od vremena kada je bila malena beba. Orko i Ježić su tako, svaki udobno zavaljen u svojoj cipelici, nastavili uživati u zasluženom odmoru nakon svih silnih ratova koje su prošli u mlađim danima.

Dok je to činio oči su mu se napune suzama, zbog zaboravljenih i nanovo otkrivenih gumenih prijatelja, zbog mame i tate koji se nikada više neće vratiti, zbog uspomena na sretno

djetinjstvo što su mu ga pružili roditelji... Preplavi ga neka toplina i ljubav prema supruzi i kćerkicama kojima pokušava pružiti jednako bezbrižno, radosno i nesputano djetinjstvo.

I tako su dvije malene drage gumene igračkice mjesecima počivale u ladici noćnoga ormarića, sve dok se taj mali medo Orko na neki čudesan način nije opredmetio u vidu madeža iza njegovog uha. To ga vrati u stvarnost i osjeti nalet panike. Što ako je ta novotvorina od madeža maligna? Srce mu počne lupati, teško je disao, osjeti krupne graške znoja. Zamišljao je kako mu se tijelo rastače u metastazama. Tko će se brinuti o djeci i supruzi? Smjesta mora liječniku.

Nalazi biopsije su bili uredni. Liječnici su se čudili, pa čak u neugodi pomalo skrivečki smijuljili. Nisu nikako mogli objasniti neobičan oblik madeža. Dovedi su i grupu studenata da im pokažu taj čudni fenomen. Nisu preporučili nikakvu terapiju ili operacijski zahvat kojim bi se madež uklonio. Samo treba paziti da se slučajno prilikom brijanja ili šišanja madež ne povrijedi jer bi krvarenje bilo vrlo jako. Naravno treba stalno nadzirati raste li madež dalje.

Osjetio je olakšanje i neizrecivu zahvalnost. Veselio se životu. Ponio ga je čudesan elan, bio je siguran da će sjajno prezentirati svoje predavanje o Černobilju. Približavao se dan održavanja tribine. Želeći se urediti prije javnoga nastupa, svratio je frizeru. Veselo je časkao s frizerom prepuštajući se njegovim vještim rukama. Uvijek se iznova divio lakoći kojom je stari majstor vodio najraznovrsniju konverzaciju i količini informacija koje je napabirčio u kontaktima sa svojim mušterijama. Ipak, nikada nisu dotakli njegovu profesiju i bilo kakve nuklearne teme.

Odjednom se sjeti da staroga majstora mora upozoriti na madež iza lijevoga uha jer ga prilikom zadnjega šišanja još nije bilo. Upozoren, frizer s velikim zanimanjem počne pomno razgledavati madež. I njega je odmah podsjetio na nekog maloga medvjedića. Odjednom, u maniri kakvog antinuklearnog aktivista, stari frizer reče: „Je susjed, to nije ništa čudno. Svi smo vam mi, i hrana i okoliš, već odavno zatrovani. Sve je to posljedica Černobila“.